

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/44/52-56>

Humay İbrahimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0009-0001-4139-2712>

humay.brahimova@mail.ru

İngilis dilinin tədrisində kommunikativ metoddan istifadə

Xülasə

Son illərdə müasir dünyada global ünsiyyət dili statusu qazanmış ingilis dilini müxtəlif məqsədlərlə öyrənən insanların sayı günü-gündən artmaqdadır. İngilis dilini öyrənən şəxslərin tələbat və ehtiyaclarının əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsinə təsir edən ən önəmli amillərdən biri bu dilin beynəlxalq miqyasda əsas ünsiyyət vasitəsi kimi rolunun artmasıdır. Məlum olduğu kimi bu gün ingilis dilini öyrənən insanların böyük əksəriyyəti bu dildən kommunikasiya vasitəsi kimi istifadə etmək bacarığına yiyələnməyi qarşılarında bir məqsəd kimi qoyurlar. Orta məktəbdə ingilis dilini tədris edən müəllimlərin qarşısına qoyulan əsas vəzifələrdən biri xarici dilə mükəmməl şəkildə yiyələnmiş, kommunikativ cəhətdən səriştəli olan yüksək səviyyəli şagirdlərin – gələcəyin abituriyentlərinin hazırlanmasıdır. Bu gün ingilis dilini tədris edən müəllim dünyada xarici dillərin tədrisi sahəsində baş verən dəyişikliklərdən xəbərdar olmalı, innovativ metod və üsulları dillərin tədrisi praktikasına tətbiq etməyə hazır olmalıdır. Kommunikativ səriştəlilik yüksək təşəkküllü kommunikativ qabiliyyət və bacarıqları, müasir sosial strukturlar çərçivəsində müvafiq biliklərin və intellektual imkanların formalaşdırılmasını, mədəni dəyərlərin mənimsənilməsini, davranışda məhdudiyyətlərin zəruriliyini, ünsiyyətdə etiket, adət və ənənələrə riayət edilməsini, nəzakət qaydalarına əməl olunmasını, milli mentalitetə uyğun olan kommunikativ vasitələrdən istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Bütün bu deyilənlər məqalədə öz əksini tapır.

Açar sözlər: *kommunikasiya, tədqiqat, inkişaf etdirmək, dil bilən, tələb, təsir*

Humay İbrahimova

Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0009-0001-4139-2712>

humay.brahimova@mail.ru

The Uze of the Communicative Method in g English Language Teachin

Abstract

In recent years, the number of people exploring for various purposes has been steadily increasing English language continues to gain global communication status. Requirements and needs of English language learners significantly influencing one of the most important factors is the international importance of this language, which means the developing communication role. As you know, today, most people learning English have set the goal of acquiring the ability using this language as a means of communication. One of the main duties of English teachers' at secondary schools-is preparing high-level students, who have communicative competence, future owners-who have mastered a foreign language perfectly. Today, English teacher should know the changes taking place in the field of teaching foreign languages in the world, and be ready for researching innovative methods and techniques in the practice of teaching a language. Communicative competence is highly developed communicative abilities and skills, the formation of relevant knowledge and intellectual abilities within the framework of modern social structures, the assimilation of cultural values, the need for behavioral restrictions, adherence to etiquette, customs and traditions in communication, compliance with the rules of politeness, and involves the using of

communicative tools, and correspond to the national mentality. And all this is reflected in the article.

Keywords: communication, to research, to improve, owner, requirement, influence

Giriş

İngilis dilinin tədrisində kommunikativ sərbəstlik əsas sayılan məsələlərdəndir. Kommunikativ səriştəlilik yüksək təşəkküllü kommunikativ qabiliyyət və bacarıqları, müasir sosial strukturlar çərçivəsində müvafiq biliklərin və intellektual imkanların formalaşdırılmasını, mədəni dəyərlərin mənimsənilməsini, davranışda məhdudiyyətlərin zəruriliyini, ünsiyyətdə etiket, adət və ənənələrə riayət edilməsini, nəzakət qaydalarına əməl olunmasını, milli mentalitetə uyğun olan kommunikativ vasitələrdən istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Beləliklə, kommunikativ səriştəlilik, ilk növbədə şəxsiyyətin kommunikativ xassələrini – bilik, bacarıq, qabiliyyət vərdişlərini, həmçinin ünsiyyət prosesində hissi və sosial təcrübə formasında ifadə olunan dəyərləri özündə birləşdirən mədəni toplum kimi təzahür edir. Xarici dilləri kommunikativ səriştəlilik çərçivəsində öyrənmək və onlardan səmərəli şəkildə istifadə etmək irihəcmli və çoxhədli prosesdir. Burada əsas məsələ öyrənilən dilin sistemətik özəlliklərini bilmək və ondan kommunikativ məqsədlər üçün istifadə etmək bacarığından ibarətdir (Əsədova, 2017; Hüseynzadə, 2012). Texniki-humanitar yönümlü ali məktəblərdə isə xarici dillərin tədrisi kommunikativ səriştəlilik baxımından daha yüksək intellektual gərginlik tələb edir. Bu gərginliyi isə kommunikasiyaların obyektiv parametrlərindən faydalanmağın çətinliyi, predmetin və ixtisasın özəllikləri, onlardan praktikada istifadə edilməsi, nəhayət, mənimsənilən nitqin ekstralingvistik və paralingvistik elementlərinin dərk edilməsi yaradır. Belə şəraitdə qrammatik bilgilər, şifahi nitq, praqmatik vərdişlər, sosial-lingvistik təcrübə, strateji səviyyədə analitik düşünmək qabiliyyəti və s. kommunikativ səriştəliliyin elementləri kimi çıxış edir.

Yüksək kommunikativ səriştəlilik mühiti yaratmaq üçün təlim vasitələrinə aşağıdakı elementlərin əlavə olunması məqbul sayılır: nitq fəaliyyətinin formalaşdırılmasını və inkişafını fərdi baxımdan aktivləşdirən cədvəllər, sxemlər, illüstrasiyalar, paylama materialı və s. Yuxarıda göstərilən elementlər xarici dillərin tədrisində kommunikativ yanaşma (Communicative language teaching) baxımından kommunikativ səriştəlilik kontekstində kombinasiya olunmuş təlim metodu kimi ortaya çıxır. Bu metodun tətbiqi zamanı layihələr, kommunikativ oyunlar, tamaşalar və diskussiyalar formasında çalışma və tapşırıqlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kommunikativ səriştəliliyə nail olmaq üçün “kommunikativ yönümlü təlim metodu”nun tətbiq edilməsi daha məqsədəuyğundur. Belə ki, bu metod özündə həm sırf kommunikativ elementləri, həm də pozitiv ənənəvi ünsürləri əks etdirir (Nunan, 1991; Pathare, 2004). Bu metod əsas diqqəti formaya deyil, məzmunə verir və bu diqqətin mərkəzində nitq davranışının sosial-mədəni uyğunluğu, ifadələrin mənası və məzmunu, təlim tapşırıqlarının toplum forması, ünsiyyətin “şəxsiyyət” tərkibi, təlim prosesinin təlim alanın üzərində mərkəzləşdirilməsi, fərdi və diferensial yanaşma, təlim alanın mənəvi, emosional və intellektual inkişafı, predmetlərə əlaqələrin zənginliyini nəzərdə tutan inteqrasiya olunmuş dərslər durur.

Tədqiqat

Kommunikativ-səriştəlilik və ya xarici dildə nitqə yiyələnmənin təkmil formalarına yiyələnməyin psixoloji mexanizmləri bu sahədə aparılan tədqiqatlarda çox az xatırlanır və ya heç yada düşmür. Amma bu insanlığa xas olan qabiliyyətlər olduğu üçün onun psixologiyası haqqında danışmaq məntiqi görünür. Kommunikativ səriştəlilik effektivlik motivasiyası ilə bağlıdır, bu, dili öyrənmələri daha təcrübəli, bilikli olmağa təhrik edir, həmçinin, real səriştəliliyi və səriştəlilik hissini artırır. Effektivlik motivasiyası və səriştəlilik motivasiyası öz təbiəti ilə funksionaldır və dil öyrənmələrin yaş inkişafı ilə bağlıdır.

Dil öyrənmələrin səriştəliliyə can atması özünü reallaşdırmaq ilə bağlıdır və özünü reallaşdırma aktı şəxsiyyətin nüvəsini təşkil edir. Kommunikativ səriştəlilikdə effektivlik motivasiyası

şəxsiyyətin nüvəsi ilə bağlı psixoloji haldır, yəni şəxsiyyəti kommunikativ səriştəliliyə təhrik edən motivlərin effektivliyi, şəxsiyyətin özünü aktualaşdırma aktı ilə bağlıdır ki, bu da kommunikativ səviyyədə yaradıcı fəallığa təhrik etmədir.

Xarici dildə kommunikativ səriştəlilik üçün əsas göstərici leksik-qrammatik tələblərə cavab verən cümlə yaradıcılığıdır ki, bu anlamı formal-struktur əlamətlər səviyyəsində təmin edir. Kommunikativ səriştəlilik qabiliyyətlərin effektiv motivləşməsi səviyyəsi ilə bağlılığın müvəffəq həlli zaman-məkan-şəxsiyyət paradigmasında daha aydın təhlil olunur. Kommunikativ səriştəliliyin zaman-məkan şəxsiyyət paradigmasında təhlili ilə əlaqədar gürcü və rus psixoloji məktəbində nitq situasiyalarının səriştəliliyə təsirinin psixoloji mexanizmləri ilə yanaşı daha kommunikativ situasiyanın təfəkkürdə əyaniliyə iddialı olması ideyasını da daxil etmək yerinə düşərdi. Şəxsiyyətin nüvəsini təşkil edən instinktiv davranışlar, sosial meyillər, emosiyalar, biliklər məkan və zaman dəyərlərinə malikdir və onlar ilkin simvolik obrazlar şəklində təfəkkürdə əyanilik kimi çıxış etmələri müasir koqnitiv linqvistikanın və koqnitiv psixologiyanın prinsiplərinə müvafiqdir, çünki kommunikasiyanın baş verməsi üçün vacib şərt anlamadır və fikirlərin anlaşılmasının əyani dayaqları olmalıdır. Kommunikativ səriştəliliyə nail olmaq üçün gürcü psixologiya məktəbi təbii situasiyalar əsasında formalaşmış strukturları, dilə yiyələnmə zamanı süni situasiyalar yaratmaq üçün yetərli hesab edirlər. Nişanlanmış strukturlar təbii situasiyalarda yerinə yetirdikləri funksiyaları şifahi xarici dilə yiyələnmə zamanı yerinə yetirmək üçün müvafiq süni situasiyalara tətbiq edilməyə hazırdırlar və təlim prosesinin motivləşməsindən, maraq və təlim üsullarından asılıdır (İelmini, 2006, p.77; Kristall, 2001). Maraq və həyəcan qarışıq qorxu şəxsiyyətin nüvəsində enerjini fəallığa təhrik edən amillərdir və müəllimin səriştəliliyindən asılı olaraq bu enerjinin istiqamətlərini təlim prosesinə yönəltmək olar.

Təlim aktivliyinin artırılması kommunikativ situasiyanın sosial-psixoloji cəhətdən proqnozlaşdırılması ilə bağlıdır. Kommunikativ situasiya təlim davranış elementi kimi şəxsiyyətin tendensiyasında istiqamət xarakterinə malik olması xarici dilin spesifik fənn kimi pedaqoji prosesdə dominantlığından asılıdır. Kommunikativ situasiyaya əsaslanan ünsiyyət modelləri qurmaq olar ki, bu da psixoloji cəhətdən təbii situasiya xarakteri daşıya bilər, bu, adətən, auditoriya-müəllim-dərs prosesinin məzmunu ilə bağlı dialoji nitq və ya kiçik diskursla tamamlana bilər. Həmçinin, nəzərə almaq lazımdır ki, xarici dildə kommunikativ situasiyalar heç də sıfırdan başlanmır və qabiliyyətlərin inkişafını zəruri edən meyil, maraq və bilik artıq şüurluluq səviyyəsində şəxsiyyətin potensialı kimi aktuallaşmağa hazırdır, amma onu effektiv motivlər sistemi ilə hərəkətə gətirmək və səriştəliliyə nail olmaq linqvistik, metodik və psixoloji bacarıqlar tələb edir (Stanley, 2005; Tewodros, 2005).

Kommunikativ situasiyada diskursiv səriştəlilik dilə yiyələnlərin mətn yaratmaq və onu nitq aktına daxil etmək strategiyası dayanır. Ünsiyyət prosesində diskursu yaratmaq, həmçinin nitqin reallaşma anında fikri ifadə etmək üçün dil materiallarının seçilməsi, nitqin planlaşması sahəsini əhatə edir, diskursun yaradılmasında şəxsiyyətin nitqi planlaşdırmağı bu da şəxsiyyətin statusu, cəmiyyətə mövqeyi, sosial iqtisadi vəziyyəti və s. amilləri ifadə edən situasiyalarla bağlıdır. Xarici dilin tədrisində kommunikativ yanaşma metodunda eynilə ana dilinin tədrisində istifadə olunan vasitələrdən istifadə edilir (Allen, Perro, 1986). Şagirdlər əvvəlcə danışmağı öyrənir, sonra bunu nəzəriyyədə tətbiq edirlər. Beləliklə, təcrübədən nəzəriyyəyə keçid olur, halbuki, klassik metod əksinə olaraq nəzəriyyədən təcrübəyə keçidi nəzərdə tutur (Əhmədova, 1965). Kommunikativ metod ingilis dilində düşünmə bacarığını, eyni zamanda dilin düzgün olaraq situasiyada işlənməsini formalaşdırır. Xarici dilin tədrisində kommunikativliyin əsas prinsipləri həyata keçirilməlidir: kommunikativlik, situativlik, funksionallıq dilin və mədəniyyətin öyrənilməsi, autentlik, mədəniyyətin dialoqu. Burada əsas prinsiplər dedikdə nələrə üstünlük verilməlidir?

İlk olaraq hər bir şagird tədris prosesində fəal iştirak edir; müəllim az, şagird çox danışır; qruplarla iş – tələbələr bir-biri ilə ünsiyyətdə olmağı, hər kəsi başa düşməyi, öz fikirlərini müxtəlif vasitələrlə ifadə etməyi öyrənirlər; rollu oyunlar; danışq slenqinin idiomatik ifadələrinin aktiv

öyrənilməsi; ana dilinin istifadəsinin minimuma endirilməsi. Yeni material əvvəl öyrənilmiş ifadə və söz birləşmələri vasitəsilə, ya da qeyri-verbal jestlər, mimika, fotolar, video materialların köməyi ilə təqdim olunur; ingilis dilli ölkələrin mədəniyyəti ilə tanışlıq və öyrənilməsi. Xarici dillərin tədrisində adət, ənənələr, ingilislərin tarixi, ərəzi cəhətdən yerləşməsi haqqında əldə olunan biliklərdə dilin dərinədən mənimsənilməsinə kömək edir.

Nəticə

Son zamanlar xarici dilin tədrisi metodikasında da çox böyük yeniliklər edilmiş və şagirdlərin xarici dilə davamlı marağı təlim prosesinə də təsir etmişdir. Bu gün ingilis dilinin tədrisində fənn kurikulumlarına istinad edərək məzmun standartlarının, strategiyaların tətbiqi, yeni metodlardan istifadə və onun mənimsənilməsi uğurlu vasitələrdir. İngilis dilinin tədrisi prosesində öyrənilən dilin dərk edilməsi baxımından kommunikativ oyunlardan tez-tez istifadə edilir. Kommunikativ oyunların başlıca məqsədi qarşıya qoyulmuş tapşırığın və ya problemin həlli prosesində şifahi nitqin inkişafına nail olmaqdır. İngilis dilinin tədrisində kommunikativ metod mühüm yanaşmalardan biridir. Kommunikativ metod hazırda çox populyar olmaqla yanaşı, həm effektiv, həm də əlverişli və əyləncəlidir. Xarici dilin tədrisində kommunikativ yanaşma metodunda eynilə ana dilinin tədrisində istifadə olunan vasitələrdən istifadə edilir. Şagirdlər əvvəlcə danışmağı öyrənir, sonra bunu nəzəriyyədə tətbiq edirlər. Beləliklə, təcrübədən nəzəriyyəyə keçid olur, halbuki, klassik metod əksinə olaraq nəzəriyyədən təcrübəyə keçidi nəzərdə tutur. Kommunikativ metod ingilis dilində düşünmə bacarığını, eyni zamanda, dilin düzgün olaraq situasiyada işlənməsini formalaşdırır. Xarici dilin tədrisində kommunikativliyin əsas prinsipləri həyata keçirilməlidir: kommunikativlik, situativlik, funksionallıq dilin və mədəniyyətin öyrənilməsi, autentlik, mədəniyyətin dialoqu (Frashen, 1991). Burada əsas prinsiplər dedikdə nələrə üstünlük verilməlidir.

Beləliklə, müəllim qarşısında çətin vəzifə durur – dil mühiti yaratmaq. Belə ki şagird çəkinmədən, səhlərdən qorxmadan tədris prosesində fəal iştirak edir. Bunun üçün müəllim eyni zamanda şagirdə ana dilində ünsiyyəti minimuma endirməli, burada hər şey interaktivlik metodu əsasında həyata keçirilməlidir; müəllim-şagird, şagird-şagird. Daha yaxşı olardı ki, müasir informasiya texnologiyalarından, kompyuter, linqafon kabinetləri, internetdən istifadə daha geniş şəkildə tətbiq olunsun. Tədris prosesində hər bir şey “təcrübə, sonra nəzəriyyə” prinsipi əsasında götürülməlidir. Müəllim çalışmalıdır ki, hər bir çətin materialı belə daha sadə, əyləncəli şəkildə, şagirdlərin anlayacağı tərzdə çatdırsın. Belə yanaşmanın üstünlüyü ondadır ki, şagird darıxdırıcı qrammatik qaydalarla “yüklənmir”, əksinə onları tədris prosesində öyrənirlər. Eyni zamanda müxtəlif oyunlar və çalışmalar vasitəsi ilə yeni leksikanı tətbiq edirlər. Tədris prosesində keçilən mətnlərdə də kommunikativ tapşırıqlar kompleks şəkildə verilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, verilən mətnlər və tapşırıqlar autentik xarakterli, orijinal olmalı, dili öyrənilən ölkənin mədəniyyəti, ünsiyyət mədəniyyəti əks olunan mətnlər və tapşırıqlardan istifadə olunmalıdır. Bütün bu qeyd olunanlar istənilən xarici dilin öyrənilməsində əsas amillərdir. Bu gün ingilis dilini öyrənən insanların böyük əksəriyyəti bu dildən kommunikasiya vasitəsi kimi istifadə etmək bacarığına yiyələnməyi qarşılarına bir məqsəd kimi qoyurlar.

Ədəbiyyat

1. Allen, Dzh.R., Perro, R. (1986). *Vyyavlenie kommunikativnogo namereniya soderzhashchegosya v vyskazyvanii. Novoe v zarubezhnoi lingvistike*. Progress.
2. *Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi*. (2005). Temel Eğitim Ortaokul Dönemi Akademik İngilizce Dersi.
<https://talimterbiye.mebnet.net/Ogretim%20Proqramlari/ortaokul/Proqramlar/secmeli/akademik%20ingilizce-Türkçe%20version.pdf>

3. Əsədova, L. (2017). Xarici dillərin tədrisində kommunikativlik və nitq tapşırıqları. *Azərbaycan Dillər Universitetinin yaranmasının 80 illiyinə həsr olunmuş "Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri"* mövzusunda Respublika Elmi-Praktik Konfransının tezisləri, 11-12 may, s.140.
4. Əhmədova, T. (1965). *Orta məktəbdə xarici dillərin tədrisi*.
5. Frashen, S.D. (1991). *Principles and practice in Second Language Acquisition*. Prentice Hall English Language Teaching.
6. Hüseynzadə, G. (2012). *Xarici dillərin tədrisində islahatların tətbiq edilməsi: müəllimyönlü tədrisdən tələbəyönlü tədrisə keçid*. Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil Təlimində İnnovativ Metodlar, (<https://tempus.adu.edu.az/>), "Neyostar M.M.C" nəşriyyat poliqrafiya müəssisəsi.
7. Ielmini, P. (2006). *Storytelling in young learner classes Argentina*.
8. Kristall, D. (2001). *Angliiskii yazık kak global'nyi*. Per. s angl. Ves' Mir.
9. Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology: A Textbook for Teachers*. Prentice-Hall International. English Language Teaching.
10. Pathare, E. (2004). *Responding to content*. British Council.
11. Stanley, G. (2005). *Approaches to process writing*. British Council.
12. Tewodros, M. (2005). *Teaching spoken English*.

Daxil oldu: 05.01.2025

Qəbul edildi: 21.04.2025